

דף הנחיות

חנוכה - נס או טבע?

מה במערך?

לכבוד חג החנוכה אנו מקדישים מספר שיעורים ללמידה אודות החג והמסרים שאנו יכולים לקחת מחג נפלא זה אל חיינו היומיומיים והשגרתיים.

בשיעור הזה ננסה להבין מה גרם לחכמי ישראל לתקן את חג החנוכה, מדוע יש בחג שמונה ימים ולמה דווקא הנס הזה זכה לחג מיוחד.

לימוד מהנה ומועיל!

שקף מספר 1

שאלה לדיון:

לזכר מה נקבע חג החנוכה? קרו כמה דברים בחג הזה. מה לדעתכם גרם לחכמי ישראל לתקן ולהוסיף חג נוסף למעגל החגים היהודי? מדוע הוא החג הארוך ביותר (שמונה ימים)?

שקף מספר 2

חכמים בגמרא מבררים לאור מה נקבעו ימי החנוכה, לזכר איזה נס קבעוה?

מאי חנוכה? דתנו רבנן: בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון. שפשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל. וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד. נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה (תלמוד בבלי, שבת, כא, א)

על פי גמרא זו, עיקרו של החג נקבע בשל נס מציאת פך השמן. אין כאן אזכור לנס המלחמה ולניצחון המפתיע של החשמונאים על היוונים.

האם זהו הנס עליו חשבתם שנקבע החג?

שקף מספר 3

בתפילת העמידה ובברכת המזון אנו מוסיפים תפילה מיוחדת. תפילת על הניסים:

בימי מתחיהו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו. כשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל להשכיחם תורתך ולהעבירם מחקי רצונך. ואתה, ברחמיך הרבים, עמדת להם בעת צרתם: רבת את ריבם דנת את דינם נקמת את נקמתם מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים וזדים ביד עוסקי תורתך ולי עשית שם גדול וקדוש בעולמך ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקו כהיום הזה. ואחר כן באו בניך לדביר ביתך ופנו את היכלך וטהרו את-מקדשך והדליקו נרות בחצרות קדשך. וקבעו שמונת ימי חנכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול (תפילת 'על הניסים')

בואו נקרא יחד את הטקסט. על איזה נס אנו מודים כאן באופן מיוחד? האם זהו הנס סביבו חשבנו ששובב חג החנוכה?

נשים לב שהנושא של הדלקת הנרות מופיע במרום (והדליקו נרות בחצרות קדשך). עיקרה של התפילה שובב סביב ענין המלחמה והניצחון. מדוע?

שקף מספר 4

בזמר 'מעוז צור' שנהוג לשיר לאחר הדלקת הנרות מופיע הבית המתאר את חג החנוכה:

יָוִנִים נִקְבְּצוּ עָלַי, אֲזִי בִימֵי חֲשֻמְנִים
וּפְרָצוּ חוֹמוֹת מִגְדְּלִי, וְטָמְאוּ כָּל הַשְּׂמָנִים
וּמְנוֹתַר קִנְקֵנִים, נַעֲשֶׂה נֶס לְשׁוֹשְׁנִים

בְּנֵי בֵינָה יְמֵי שְׂמוֹנָה, קִבְּעוּ שִׁיר וְרִנָּנִים (מתוך 'מעוז צור')

חכמים מתוארים בזמר זה כ'בני בינה'. בינה פירושה 'להבין דבר מתוך דבר' - מוזמנים לדבר על ההבדל בין חכמה לבינה ולשוחח על הסיבה שחכמי ישראל נזקקו להבנת דבר מתוך דבר בשביל לקבוע חג לזכר נס גדול כל כך.

שקף מספר 5

נניח לרגע לשאלות המתאגרות ונפנה לאחת הקושיות המפורסמות בארון הספרים היהודי. קושית ה'בית יוסף'. קושיית הבית יוסף הוא כינוייה העממי של קושיא ידועה בענייני חנוכה שנשאלה לראשונה בתקופת הראשונים והתפרסמה בספר "בית יוסף" של רבי יוסף קארו.

הקושיה הפכה במהלך הדורות לנכס צאן ברזל בקרב לומדי התורה ולעיסוק מרכזי בימי החנוכה. על השאלה נאמרו אלפי תשובות שונות, בדרכים שונות ומגוונות.

וזה דבר השאלה:

למה קבעו שמונה ימים? דכיון דשמן שבפך היה בו כדי להדליק לילה אחת ונמצא שלא נעשה הנס אלא בשבעה לילות! (בית יוסף, סימן תר"ע)

לאור העובדה שבפך השמן היה די שמן להדלקה של יום אחד נמצא שהנס היה רק במשך שבעה ימים. מדוע אם כן חכמים קבעו שמונה ימים להדלקה?

נסו לענות בעצמכם על השאלה. כאמור, יש אלפי דרכים לענות עליה.

להעשרה:

שלוש תשובות שה'בית יוסף' עצמו עונה:

וי"ל שחילקו שמן שבפך לשמנה חלקים ובכל לילה היו נותנים במנורה חלק אחד והיה דולק עד הבוקר ונמצא שבכל הלילות נעשה נס.

ועוד י"ל שלאחר שנתנו שמן בנרות המנורה כשיעור נשאר הפך מלא כבתחלה וניכר הנס אף בלילה הראשונה.

אי נמי שבלייל ראשון נתנו כל השמן בנרות ודלקו כל הלילה ובבוקר מצאו הנרות מלאים שמן וכן בכל לילה ולילה:

שקף מספר 6

אנו מדברים הרבה על נס חנוכה, אבל מה פירוש המילה 'נס'?
 כָּל יִשְׁבֵי תִבְלַ וְשִׁכְנֵי אֶרֶץ כְּנָעַן נִסְ הָרִים תָּרְאוּ וְכִתְקַע שׁוֹפָר תִּשְׁמְעוּ (ישעיהו, יח, א)
 נשיאת נס הוא כמו כלונס ארוך ונותנין בראשו בגד ועולין בראש הר גבוה ורואין אותו מרחוק (רש"י, ישעיהו, ה, כו)

האם לדעתכם יש קשר בין נס 'כדגל' לבין 'נס' כדבר פלא שמתרחש בניגוד לדרך הטבע?
 תשובה על כך תינתן בשקף הבא.

שקף מספר 7

בשקף זה נלמד יחד את דברי הרמב"ן הנודעים אודות משמעותם ומטרתם של הניסים:

ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור... יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו ונעתיק הדבר אל בנינו ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון...
 ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין **בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם** בין ברבים בין ביחיד (רמב"ן, שמות, יג, טז)

בעצם כל מה שקורה בעולם קורה בהשגחתו של אלוקים. גם הטבע נקבע על ידי אלוקים. כלפי מי שאמר והיה העולם אין הבדל כלל בין נס לטבע מלבד העובדה שחכמתו יתברך גזרה שהטבע ילווה אותנו והנס יהיה חד פעמי.

אבל, כאשר אנו רואים נס שמתרחש זה מעורר אותנו להבין שגם מה שקורה ביומיום לא מובן מאליו. גם מה שאנו מכנים טבע הוא בעצם נס ופלא, נס נסתר מאת אלוקים.

להעשרה

מוזמנים לראות את דברי הרמב"ן המלאים:

"ולטטפות בין עיניך" - אין למלה הזאת משפחה ידועה אבל בעלי הלשון יחשבו ליחס אותה אל לשון והטף אל דרום (יחזקאל כא ב) ועלימו תטוף מלתי (איוב כט כב) ענין מושאל מן והטיפו ההרים עסיס (עמוס ט יג) יאמר שתעשה מיציאת מצרים על ידך אות ובין עיניך דבור יזל כטל על שומעיו אבל רבותינו יקראו הדבר המונח בראש "טוטפות" כמו שאמרו (שבת נז א) לא בטוטפת ולא בסנבוטין ואמר רבי אבהו (שם) אי זהו טוטפת המקפת מאזן לאזן והם בעלי הלשון שמדברים בו ויודעים אותו ומהם ראוי לקבלו ואמר "טוטפות" ולא אמר "טוטפת" בעבור שהם בתים רבים כאשר קבלנו צורתם מן האבות הקדושים שראו הנביאים והקדמונים עושים כן עד משה רבינו והנה שורש המצוה הזאת שנניח כתב יציאת מצרים על היד ועל הראש כנגד הלב והמוח שהם משכנות המחשבה והנה נכתוב פרשת קדש והיה כי יביאך בטוטפות מפני המצוה הזאת שנצטוינו בהם לעשות יציאת מצרים טוטפות בין עינינו ובפרשת שמע והיה אם שמוע נצטוינו שנעשה המצות גם כן טוטפות דכתיב (דברים ו ו) והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך והיו לטוטפות בין עיניך ולכך אנו כותבים גם שתי הפרשיות ההן לטוטפות שהם מצות הייחוד וזכרון כל המצות ועונשן ושכרן וכל השרש באמונה ואמר בשל יד והיה לך לאות על ידכה ודרשו בו (מנחות לו) שהוא שמאל שהלב נוטה לו ועל דרך האמת מה שאמר הכתוב בעבור זה עשה ה' לי כי כמו זה אלי ואנוהו (להלן טו ב) יאמר כי בעבור שמו וכבודו עשה עמנו והוציאנו ממצרים והיה זה לך לאות על זרוע עזך כטעם כי תפארת עזמו אתה (תהלים פט יח) והנה האות כאות המילה והשבת ובעבור שהכל בכלל הוא האות על היד העתיקו אבותינו ממש מפי הגבורה שיהיה בית אחד כענין שאמר הכתוב אחותי כלה (שיר השירים ה א) בעבור שהיא מתאחדת וכלולה מל"ב נתיבות וכתוב שמאלו תחת לראשי (שם ב ו) ואמר ולזכרון בין עיניך שיונחו במקום הזכרון בין העינים שהוא ראשית המוח והוא תחלת הזכרון ומעמד הצורות אחרי הפרדן מלפניו והם מקיפים את כל הראש ברצועותיהם והקשר שהוא על אחרית המוח המשמר הזכירה ולשון "בין עיניך" שיהיו באמצעות הראש לא מצד אחד או ששם שרשי העינים ומשם יהיה הראות וכן ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת ולפרש זה חזר ואמר "ולטוטפות" לבאר שאין המצוה בין העינים למטה אבל בגובה הראש מונחים שם כטוטפות ואמר לשון רבים שהם בתים רבים כאשר קבלנו ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות הנה מעת היות ע"ג בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון כחשו בה' ויאמרו לא הוא ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון (תהלים עג יא) ומהם שיוודו בידיעה ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי

להעשרה

הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר יאמרו עזב ה' את הארץ וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשני מנהגו של עולם וטבעו יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו ויודע ומשגיח ויכול וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה כי ידבר האלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים ותתקיים עם זה התורה כלה ולכן יאמר הכתוב במופתים למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ (לעיל ח יח) להורות על ההשגחה כי לא עזב אותה למקרים כדעתם ואמר (שם ט כט) למען תדע כי לה' הארץ להורות על החידוש כי הם שלו שבראם מאין ואמר (שם ט יד) בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ להורות על היכולת שהוא שליט בכל אין מעכב בידו כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים אם כן האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואת לאשר ראו עינינו ונעתיק הדבר אל בנינו ובניהם לבניהם לדור אחרון והחמיר מאד בענין הזה כמו שחייב כרת באכילת חמץ (לעיל יב טו) ובעזיבת הפסח (במדבר ט יג) והצריך שנכתוב כל מה שנראה אלינו באותות ובמופתים על ידינו ועל בין עינינו ולכתוב אותו עוד על פתחי הבתים במזוזות ושנזכיר זה בפינו בבקר ובערב כמו שאמרו (ברכות כא) אמת ויצב דאורייתא ממה שכתוב (דברים טז ג) למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך ושנעשה סכה בכל שנה וכן כל כיוצא בהן מצות רבות זכר ליציאת מצרים והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלהים כי הקונה מזוזה בזו אחד וקבעה בפתחו ונתכוון בענינה כבר הודה בחדוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו וגם בנבואה והאמין בכל פנות התורה מלבד שהודה שחסד הבורא גדול מאד על עושי רצונו שהוציאנו מאותו עבדות לחירות וכבוד גדול לזכות אבותיהם החפצים ביראת שמו ולפיכך אמרו (אבות פ"ב מ"א) הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שכולן חמודות וחביבות מאד שבכל שעה אדם מודה בהן לאלהיו וכוננת כל המצות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו והיא כוננת היצירה שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה ואין אל עליון חפץ בתחתונים מלבד שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו וכוננת רוממות הקול בתפלות וכוננת בתי הכנסיות וזכות תפלת הרבים זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו וזו כוננתם במה שאמרו ז"ל בירושלמי (תענית פ"ב ה"א) ויקראו אל אלהים בחזקה (יונה ג ח) מכאן אתה למד שתפלה צריכה קול חציפא נצח לבישה (עי' ספר הערוך ערך חצף) ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם בין ברבים בין ביחיד אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר (בראשית יז, א) (ולעיל ו ב) ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים כאשר יבא ביעודי התורה בענין הברכות והקללות כמו שאמר הכתוב (דברים כט, יג) ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם שיתפרסם הדבר לכל האומות שהוא מאת ה' בעונשם ואמר בקיום וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ועוד אפרש זה בעזרת השם (ויקרא כו יא)

שקף מספר 8

על פי המסר החשוב שלמדנו בשקף הקודם מבקש ה'סבא מקלם' להסביר ולהשיב על קושייתו של הבית יוסף.

לדבריו, כאשר נעשה נס גדול - והשמן הספיק לשמונה ימים, התעוררו כולם לשאלה מכח מה דלק השמן ביום הראשון. עד לנס נח היה לתלות זאת בטבע, לא משהו מרגש במיוחד. אבל אחרי שהשמן המשיך כולם שאלו את עצמם איך בעצם הטבע עובד? התברר שגם מה שהיה נראה מובן מאליו - הוא נס.

לזכר זה תקנו גם את היום הראשון, כי אין באמת הבדל בין הנס של הטבע לנס של הנס...

על ידי הנס [של מציאת פך השמן] נתגלה כי גם ביום הראשון הוא אמר לשמן וידליק. ועל זה תקנו לברך גם ביום הראשון, שנתגלה לעין כל על ידי הנס, כי גם ביום הראשון נס הוא (חכמה ומוסר, מאמר סא)

שקף מספר 9

נמשיך את הקו הלאה עם תשובתו של המהר"ל, תשובה המבוססת על אותו העיקרון.

לדבריו, עיקר החג נקבע על הניצחון. אבל הניצחון נעשה על ידי בני אדם, יכולים היו בני האדם להתמקד בכוחם ובגבורתם, להלל את האסטרטגיה המופלאה שלהם ואת המוחות המזהירים של המפקדים.

על מנת למנוע תרחיש כזה נעשה נס בנרות. כך כולם ראו שאלוקים הוא זה שניהל את הכל. כך יבינו שגם הניצחון במלחמה היה נס ופלא.

שעיקר מה שקבעו ימי חנוכה בשביל שהיו מנצחים את היונים, רק שלא היה נראה שהיה כאן ניצחון הזה על ידי נס שעשה זה השם יתברך ולא היה זה מכוחם וגבורתם. ולפיכך נעשה הנס על ידי נרות המנורה, שידעו שהכל היה בנס מן השם יתברך. וכך המלחמה שהיו מנצחין ישראל היה מן השם יתברך (מהר"ל, נר מצווה).

לפי זה נוכל להבין מדוע חכמים מכונים 'בני בינה' - מבינים דבר מתוך דבר. כיון שתקנת החג נעשתה מתוך התבוננות בנס והבנה שגם הניצחון הוא בעצם נס. עיקרה של התקנה מבוססת על הבנה של דבר - הנס שבטבע - מתוך דבר - הנס הגלוי.

שקף מספר 10

נחזור יחד לשאלה בה פתחנו - ההבדל בין תפילת על הניסים המתמקדת בנצחון המלחמה לבין דברי הגמרא המתייחסים רק לנס פך השמן;

כשהברייתא מבארת 'מאי חנוכה' - היינו; על איזה נס קבעוה? היא מביאה רק את הנס הנגלה של השמן. ומזה נבוא להודות על כל הישועות כניסי ה'. ולכן לא הזכירו חז"ל את נס השמן בתפילת ההודאה כנס מיוחד בפני עצמו. (שפתי חיים, חלק ב, עמוד ו).

כשהגמרא שואל על מה זה נקבע התשובה הנכונה היא נס פך השמן, זה מה שגרם לחכמים לקבוע את החג. אבל לזכר מה נקבע החג באמת? על מה העם למד שעליו להודות? דווקא על מה שהיה נראה טבעי נס הניצחון במלחמה. לכן, כאשר אנו באים להודות ולהלל אנו מודים על עיקר הנס - נס הניצחון.

שקף מספר 11

מוזמנים לדון על משמעותם של חגי ישראל ולהבין מדוע בכלל נקבעו חגים. מהו המסר המיוחד של כל חג ולשם מה נקבעים חגים חדשים.

ימים טובים נוספים לציון נסים גלויים אחרים שקרו לעם ישראל, לא נקבעו, מכיון שהלימוד מהנסים הגלויים לראות את השגחת הקב"ה בבריאה נמצא כבר בכל המועדים שנקבעו זכר לנסים ביציאת מצרים. משא"כ פורים שנקבע בגלל שמוסיף נדבך חדש בהוראת האמונה בהשגחת הקב"ה, שאינה רק בשעת שידוד מערכות הטבע במעשה נס, אלא גם במעשים היום יומיים וכל התהליכים הטבעיים. ובענין זה שווה חנוכה לפורים. אלא שבחנוכה התוספה בחינה חדשה בענין זה, להתבונן ולראות שגם בתוך ההסתר פנים הקב"ה מאיר פניו, שכן לאורך כל אותה התקופה, לרבות הזמן שבו נעשה נס פך השמן, לא פסקו הצרות, והיתה זו תקופה קשה וארוכה של הסתר פנים, שרק לרגע קט, הבליח בה שביב קלוש של הארת פנים, כשנמצא פך השמן ונעשה נס ודלק שמונה ימים.

שְׁעֵשֶׂה נְסִים לְאַבוּחֵינוּ, בְּיָמֵים הָהֵם בְּזֶמַן הַזֶּה.

להערות והארות:
משה שמעון אופן
 Moshe.oppen@gmail.com
 054-8496992

